

บทที่ ๓

แนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายรูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาลได้
๒. อธิบายพระพุทธเจ้ากับฐานะการปกครองได้
๓. บอกและอธิบายความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตยได้
๔. สามารถเปรียบเทียบแนวคิดหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตยได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ❖ รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาล
- ❖ พระพุทธเจ้ากับฐานะการปกครอง
- ❖ ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตย
- ❖ เปรียบเทียบแนวคิดหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย

สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอน
๒. PowerPoint
๓. การบรรยายในชั้นเรียน
๔. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

๑. ฟังการบรรยาย อภิปราย รายงาน และซักถาม
๒. แสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ การวิจารณ์
๓. ตรวจสอบคำตอบท้ายบท
๔. ถามตอบเป็นรายบุคคล

ความนำ

ประชาธิปไตยตามแนวพุทธ หมายถึงหลักการและวิธีการแบบประชาธิปไตยที่มีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือที่เราเรียกกันว่า พระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในรูปแบบของคำสั่งสอน คือ พระธรรมและวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ มีใช้ทฤษฎีทางการเมืองโดยตรงแบบตะวันตก ซึ่งเป็นระบอบการเมืองระบอบหนึ่งที่ใช้ในการปกครองประเทศ อย่างไรก็ตามจะให้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาตรงกับรายละเอียดปลีกย่อยทั้งหมดเลยก็เป็นไปไม่ได้ จะนำเสนอเฉพาะในหลักการสำคัญที่มีความสอดคล้องกัน ดังต่อไปนี้

๑. หลักแห่งการมีส่วนร่วมในการปกครอง
๒. หลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของกลุ่มที่หลากหลายในสังคม
๓. หลักแห่งสิทธิและเสรีภาพ
๔. หลักแห่งเสียงข้างมาก

จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงไว้วางพระหฤทัยในพระภิกษุสงฆ์ มอบอำนาจในการบริหารการปกครองพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ อำนาจหน้าที่ที่มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจำนวน เพื่อความรอบคอบในการตัดสินใจรับผิดชอบร่วมกัน พระภิกษุสงฆ์จะพำนักอยู่ ณ สถานที่ใด ไกลหรือใกล้ก็มีสิทธิขาด มีอำนาจหน้าที่ในการร่วมบริหารจัดการปกครองหมู่คณะด้วยกันทั้งนั้น หากภิกษุรูปใดไม่เข้าร่วมในสังฆกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์ในที่ที่ตนพำนักในที่นั้นๆ แล้วต้องอาบัติทุกกฏ ชื่อว่า ล่วงละเมิดพระวินัย ไม่เอื้อเพื่อในกิจการของสงฆ์ การบริหารไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ผู้บริหารรับผิดชอบประชากรและองค์กร ประชากรก็รับผิดชอบต่อผู้บริหารและองค์กร อำนาจการปกครองเป็นของภิกษุสงฆ์ โดยภิกษุสงฆ์ดำเนินการ เพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ ไม่กีดกันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในการมีส่วนร่วมในการปกครอง เชื่อมั่นในความคิดของพระภิกษุสงฆ์ว่า สามารถปกครองกันเองและหมู่คณะได้ ตามหลักการของสารณียธรรม ๖ ประการ และหลักอภิธานียธรรม ๗ ประการ เป็นต้น

๓.๑ รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยสมัยพุทธกาล

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๖ แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ และมีแคว้นเล็กอีก ๕ แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคตตราปะ รวมเป็น ๒๑ แคว้น

ฤทธิชัย แกมมนา^๑ กล่าวถึงสภาพการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลไว้ว่า สภาพการเมืองการปกครองในยุคพระเวทนั้น องค์กรทางการเมืองของอินเดียยังมีลักษณะเป็นรัฐ ยังเป็นการปกครองแบบเผ่า ไม่มีอาณาเขตหรือดินแดนที่แน่นอน แต่หลังจากที่พวกอารยันได้ชัยชนะเหนือพวกดราวิเดียน ทำให้ความเป็นอยู่แบบเลี้ยงสัตว์เร่ร่อนได้สิ้นสุดลง มีการสร้างหมู่บ้านเป็นหลักแหล่ง มีการทำสิกรรม ทำให้สังคมเล็กๆ ได้พัฒนาเป็นสังคมใหญ่ขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น ในลักษณะ

^๑ฤทธิชัย แกมมนา. รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา. ใน <http://www.learners.in.th/file/ganesh/aa.doc>. (19 เมษายน 2560).

สังคมแบบเผ่าชนั้นระบบเครือญาติเป็นหน่วยของสังคม การปกครองแบบพ่อปกครองลูก เช่น กุละหรือครอบครัว มีบิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งเรียกว่า “กุลปะ” มีหน้าที่ดูแลสมาชิกให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดี ความหรือหมู่บ้าน มีคามินะหรือคามณีเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน หลากๆ หมู่บ้านรวมกันเรียกว่า วิศยะหรือวิศ มี วิศยบดีเป็นหัวหน้า หลากๆ วิศยะรวมกันเป็นชน มีราชันหรือกษัตริย์เป็นหัวหน้า

ในสมัยนี้สถาบันทางการเมืองที่คอยจำกัดอำนาจของพระราชาไม่ให้มีมากจนเกินไป ซึ่งได้แก่ สภา (Sapha) และสมิติ (Samiti) นอกจากพระราชาถูกทอนอำนาจด้วยสภาและสมิติแล้ว ยังถูกทอนอำนาจด้วยสิทธิพิเศษของพวกปุโรหิต ซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกพราหมณ์ประจำราชสำนัก เพราะพวกพราหมณ์นั้นเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถสวดมนต์อ่อนน้อมให้เทพเจ้าดลบันดาลให้พระราชาชนะในการรบได้ ตามความเชื่อถือของพวกอารยันที่นับถือเทพเจ้าโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กระทำพิธีกรรมทางศาสนา ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นส่วนสำคัญของสังคม

ต่อมาในปลายยุคพระเวทอำนาจของพระราชามีมากขึ้น เพราะได้มีการโยงเอาสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าเข้าด้วยกัน คือถือว่าเทพเจ้าได้มอบสมบัติอันน่านับถือต่างๆ ให้แก่พระราชา แต่ถึงแม้ว่าอำนาจของพระราชามีมากในยุคนี้ แต่พระราชาก็ได้ทรงเป็นเผด็จการ เพราะถ้าพระราชาประพฤติ นอกทางธรรมะ ประชาชนมีสิทธิขับไล่ต่อต้านพระราชา

พระมหากษัตริย์ ธิธมโม^๒ ในเรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน ๓ รูปแบบคือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชาธิปไตย) แบบสามัคคีธรรม (สหพันธรัฐ) และแบบจักรวรรดินิยม (อุดมรัฐ) ซึ่งมีดังนี้ คือ

๑) แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State) คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์หรือปุโรหิต ข้าราชการบริหารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองในแคว้นมคธ โกศล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือหลาน

ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมาคือ ปุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

ปรีชา ช่างขวัญยืน^๓ กล่าวว่า กษัตริย์หรือพระราชาผู้ครองเมืองมีอำนาจมาก มีการเก็บภาษี มีกองทหารใหญ่โต เปลี่ยนจากหัวหน้าเผ่ามาเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากระบบการเลือกผู้ปกครองมาเป็นระบบสืบสันตติวงศ์

๒) แบบสามัคคีธรรม (Republic State) หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองมิได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมี

^๒ พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ธิธมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๒๘-๓๐.

^๓ ปรีชา ช่างขวัญยืน. วรรณคดีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา. หน้า ๑๐.

อำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภาจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร เรียกว่า ราชา เช่น รัชสี มัลละ สักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามาบริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจ ปัญหาต่างๆผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อน มีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ

การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น ๒ แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมาพันธรัฐ คือรัฐอิสระหลายๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชอาของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชอา การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น รัฐรัชสี รัฐมัลละ เป็นต้น^๔

ในดินแดนที่ปกครองแบบสหพันธรัฐ จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือ ความสามัคคีของรัฐเป็นสิ่งสำคัญในการปกครองการบริหาร ภาระหน้าที่ของรัฐมักจะมีตัวแทนจากเผ่าต่างๆ มาร่วมประชุมกัน ในที่ประชุมจะเลือกตัวแทนคนหนึ่งขึ้นมาเป็นประธาน เรียกว่า ราชา (Raja) ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองหัวหน้าที่ประชุมมากกว่าเป็นกษัตริย์ ตำแหน่งนี้มีได้เป็นตำแหน่งที่ได้โดยการสืบสายโลหิต สมาชิกของที่ประชุมคนอื่นๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในวาระกษัตริย์^๕

๓) แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่น ๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราชา หรือพระเจ้าจักรพรรดิ

รูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมือง หรือนครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านชาลุมัต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชามอบให้เป็นรางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวทสูที่ปะกะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น ๑ ใน ๘ เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดบ้าง โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง

วิทยาการ เชียงกุล ได้อธิบายว่าราชาในอินเดียโบราณไม่ได้อ้างว่ามีเทวสิทธิ์ ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเหมือนปรัชญาการเมืองของกษัตริย์ในยุโรป พวกเขาอ้างความเป็นธรรมราชา (ราชาผู้เป็นธรรม) มากกว่าอ้างความเป็นเทวราชา (ราชาซึ่งมาจากเทพเจ้า) ราชาได้รับมอบหมายให้พิทักษ์ปกป้องธรรมะโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กำกับดูแล ในสมัยก่อนพุทธกาลวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงกว่ากษัตริย์ซึ่งมักเป็นเจ้านครรัฐเล็ก แต่สมัยที่กษัตริย์มีอำนาจแบบจักรพรรดิ วรรณะกษัตริย์สูงส่งกว่าวรรณะพราหมณ์การกล่าวถึงว่ากษัตริย์ต้องเป็นธรรมราชานั้นเป็นไปตามคัมภีร์ หรือทฤษฎี ในทางความเป็นจริง กษัตริย์ที่มีอำนาจมากบางยุคสมัยอาจจะอ้างหรือทำตัวเป็นเทวราชา คือผู้ปกครองที่ใช้อำนาจแบบเผด็จการก็ได้

แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะมีถึง ๒๑ แคว้น (รัฐ) โดยแบ่งรัฐมหาอำนาจออกเป็น ๔ รัฐ รัฐขนาดกลาง ๑๒ รัฐ และรัฐขนาดเล็กอีก ๕ รัฐ ตลอดพุทธกิจ ๔๕ พรรษาพระองค์ก็มีได้ทรงสนับสนุน

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๕-๓๖.

^๕ <http://www.human.cmu.ac.th/courseonline/course/004233/pdf/doc03.pdf>

หรือทรงแสดงแนวคิดถึงระบบการเมืองการปกครองในแง่มุมของทฤษฎีอย่างทางแนวคิดตะวันตกไม่
ในการนี้พระมหาธรรมวราธิบดี อริยธมโม ได้มองพุทธกิจใน ๓ ด้าน ประกอบไปด้วย

๑. พุทธกิจด้านการเมือง โดยเห็นว่าพระพุทธรองค์มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในรัฐ
แต่อย่างไร ทว่าทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่ช่วยทำให้รัฐมีความมั่นคง
และสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข

๒. พุทธกิจด้านการบริหาร โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปริหร เป็นคำที่แสดงความหมายถึง
ลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้
พัฒนาไปพร้อมกัน ปริหร อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกใน
สังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้

๓. พุทธวิธีในการปกครอง โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปสาส หรือ อภิบาล และเน้นไปที่
การปกครองสงฆ์เป็นหลัก และอาศัยพระธรรมวินัยว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติ
สำหรับภิกษุสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากนี้วินัยแล้วยังทรง
ใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารการปกครองด้วย

จะเห็นได้ว่าเรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้นๆ แต่ พระ
พุทธรองค์ทรงเน้นเรื่องของสังคม การชี้นำสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการ
ปกครองที่นักวิชาการสำนักต่างๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธรศาสนาตรงหรือสอดคล้องกับ
ลัทธิความเชื่อของตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธรองค์แทบไม่แตะ
ต้องเลย

๓.๒ พระพุทธรเจ้ากับฐานะการปกครอง^๖

การศึกษาพระพุทธรศาสนาทำให้เกิดทราบว่า ฐานะเดิมของพระพุทธรเจ้านั้น เริ่มต้นด้วยการ
ถือกำเนิดในราชสกุลซึ่งมีหน้าที่ในการปกครองโดยตรง พระเจ้าสุทโธทนะพุทธรบิดา ทรงเป็นกษัตริย์
ปกครองนครกบิลพัสดุ์ แห่งแคว้นสักกะ พระนางสิริมาयाพุทธรมารดา แห่งกรุงเทวทหะ เจ้าชายสิทธ
ถะจึงทรงมาจากสกุลนักปกครองทั้งสองฝ่าย และทรงอยู่ในตำแหน่งราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะ
มุ่งหวังที่จะให้สืบตำแหน่งการปกครองต่อไป จึงทรงส่งเสริมพระราชากุมารให้ได้รับการศึกษาศิลปะ
วิชาการทุกอย่าง ที่เหมาะสมแก่ผู้เป็นรัชทายาท

การเสด็จออกผนวชและบรรลุนิพพานของพระพุทธรเจ้า เป็นเหตุให้ทรงอยู่ในฐานะเป็นธรรม
ราชา คือทรงเป็นกองทัพนธรรม ทรงรู้ธรรมทั้งปวง ทรงครอบงำธรรมทั้งปวง บรรดาราชสมบัติทั้งหลาย
ย่อมขึ้นตรงต่อพระราชาผู้ได้มรรคาภิเชกฉันใด ธรรมทั้งปวงย่อมขึ้นตรงต่อผู้ได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธร
เจ้านั้น ส่วนพระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา อยู่ในตำแหน่งธรรมเสนาบดี สาวกของพระพุทธรเจ้า
ตลอดถึงอุบาสกอุบาสิกา อยู่ในฐานะเป็นธรรมโยธา ประกอบเป็นทัพหน้าทัพหลวงและทัพหลัง
เหล่านี้คือส่วนหนึ่งที่พอจะให้เข้าใจว่า พระพุทธรศาสนาไม่ได้ห่างไกลจากสถาบันการปกครอง

^๖ ฤทธิชัย แกมมณาค. รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธรศาสนา. ใน
<http://www.learners.in.th/file/ganesh/aa.doc> . (19 เมษายน 2560).

หลักธรรมที่ทรงแสดงแก่พระราชสาสนาบดี และข้าราชการต่างๆ นั้นมีอเนกประการ ตัวอย่างเช่น

๑. เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ ซึ่งมีเมืองราชคฤห์เป็นเมืองหลวง หลังพรรษาแรกทรงเสด็จไปแสดงธรรมโปรดแก่พระเจ้าพิมพิสาร ธรรมที่ทรงแสดงคือ ออนุพพิทกา ๕ ประการ คือ การเสียสละเกื้อกูลกัน การรักษาศีล ผลดีของการปฏิบัติดี โทษของกาม อานิสงส์ของการปลีกตนออกจากกามารมณ์ จากนั้นทรงแสดงอริยสัจ ๔ กล่าวคือ ปัญหาชีวิต บ่อเกิดของปัญหาชีวิต การแก้ปัญหาชีวิต และวิธีการแก้ปัญหาชีวิตที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดผลดีอย่างไรไพศาลแก่พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริพาร

๒. ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งสาวัตถี ด้วยหลักธรรมเป็นอเนกประการทรงอยู่ในฐานะเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้โปรดประทานวิธีการลดความอ้วนแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อเตรียมการบูชาญญเป็นงานใหญ่ ตามคำพยากรณ์ของ บุโรหิตาจารย์ ก็ได้โปรดด้วยหลักธรรมให้ทรงเข้าถึงหลักธรรมอย่างมีเหตุผล แทนที่จะทรงฆ่าสัตว์เหล่านั้น กลับกลายเป็นการให้อภัยสัตว์ ให้ชีวิตแทนสัตว์เป็นจำนวนมาก และทรงเลิกเสวยอาหารที่ทำจากสัตว์

๓. ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดา ในการเสด็จเยี่ยมกรุงกบิลพัสดุ์ ครั้งแรก ด้วยหลักธรรมว่า “พึงประพฤติธรรมเป็นที่สุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมที่เป็นสุจริต ผู้ประพฤติธรรมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงตรัสถามด้วยความห่วงใย เมื่อทราบข่าวการบำเพ็ญทุกรกิริยา เพราะบางครั้งมีข่าวว่าปานนี้น่าจะถึงขั้นเสียชีวิตแล้วก็ได้ ก็ได้ทรงแสดงมหาธรรมปาสดกยีนยันว่า จะไม่สิ้นชีวิตตั้งแต่ขณมานุญ้อย เพราะได้สร้างศีลบารมีมาบริบูรณ์ เป็นเหตุให้ไม่ต้องเสียชีวิตตั้งแต่วัยยังหนุ่ม

จากตัวอย่างจะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงเกี่ยวข้องกับนักปกครองอย่างไรบ้าง เมื่อนักปกครองได้ศึกษาและปฏิบัติถูกต้อง เป็นเหตุให้การปกครองเป็นไปโดยธรรม ก่อให้เกิดความสุขแก่ราษฎรอย่างกว้างขวาง ธรรมที่ทรงแสดงแก่นักปกครองนั้น ก็มีส่วนเกื้อกูลแก่คนส่วนมากโดยปริยาย

๓.๓ ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตย^๗

คำว่า ธรรมาธิปไตย คือ ต้องมีปัญญาว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนถ่องแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่าผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแก่สังคมประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงามความถูกต้องนั้น

คำว่า ธรรมาธิปไตย หมายความว่า ความมีธรรมเป็นใหญ่ หรือจะหมายความว่า การถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นหลักในการบริหารจัดการ ซึ่งมาจากศัพท์ว่า ธรรมะกับอธิปไตย ความหมายในที่นี้คือแนวคิดใช้ธรรมะเป็นสำคัญไม่ว่าจะเป็นระบอบ หรือตัวผู้บริหาร ก็จำเป็นต้องมีธรรมนำการบริหารจัดการ ทั้งสิ้น

^๗ พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรพต ธีรธมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

แนวคิด ธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นแนวความคิดที่ถือธรรม เป็นหลักชัยแห่งการบริหาร จัดการบ้านเมืองหรือองค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้า มั่นคง สร้างความ สามัคคีปรองดองคนในชาติและเป็นที่ยอมรับของคนทุกฝ่าย ผู้เข้ามาสู่อำนาจจะต้องเป็นผู้ที่มีธรรม โดยธรรม และเพื่อธรรม การปกครองระบบนี้จึงไม่ใช่ทฤษฎีที่ว่าด้วยระบบการปกครอง อย่างเช่น ระบบการปกครองทั่ว ๆ ไปในปัจจุบัน แม้จะเป็นรัฐหรือกลุ่มสังคมใดที่นำหลักธรรมะตามแนว พระพุทธศาสนาไปปฏิบัติย่อมเชื่อว่าเป็นการปกครองแบบธรรมรัฐ เพราะธรรมรัฐเป็นระบบที่นำหลัก ธรรมะเข้าไปประยุกต์ใช้ในการปกครอง เพื่อประโยชน์สุขของคนในรัฐ จึงเป็นอุดมคติของมวล มนุษย์

หลักการของธรรมาธิปไตย หรือหลักธรรมาภิบาล ประกอบไปด้วย ๓ ส่วนคือ

๑. ธรรมฐิติ แนวคิดนี้ผู้ปกครองต้องเป็นผู้มีธรรม หรือเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมโดยการ ประพฤติปฏิบัติตามธรรม หรือที่เรียกว่าธรรมราชา

๒. ธรรมนิติ ผู้ปกครองต้องเข้ามาสู่อำนาจตามแบบแผนที่สังคมได้วางเอาไว้ ซึ่งระบบ ดังกล่าวต้องเป็นธรรม หรือธรรมาธิปไตยในรูปแบบการปกครอง

๓. ธรรมมติ เป้าหมายของการบริหารปกครองต้องอยู่ที่ประชาชน คนใต้การปกครองที่จะ ได้รับการดูแลเอาใจใส่ โดยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีมิตรภาพ ภารดรภาพ สิทธิเสรีภาพ ซึ่งผู้ปกครอง สามารถสร้างวัฒนธรรมแบบแผนให้เกิดขึ้นด้วยธรรม หรือเรียกว่า ธรรมาภิบาล

คำว่า ธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารการปกครองที่มีระบบการจัดสรรการใช้อำนาจ และการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้แก่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งตอบสนองต่อการ จัดการปัญหาของสังคมอันเป็นกระบวนการบริหารจัดการที่ดี โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ภาครัฐภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคมด้วยการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้^๔

๓.๔ เปรียบเทียบแนวคิดหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย

ในเรื่องดังกล่าวนี้ นักคิดนักวิชาการสำนักต่าง ๆ ได้ให้มุมมองในเรื่องดังกล่าวนี้ไว้ เพื่อ เปรียบเทียบให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นจึงขอยกประเด็นมา ดังนี้

๑) แนวความคิดแบบอย่างความประพฤติ โดยนำ คำว่า วิชาและจรรยาสัมปันโน มา วิเคราะห์ ไว้ดังนี้คือ วิชา คือธรรมะที่พระองค์ทรงสอนและบรรลุให้ดูเป็นแบบอย่างแล้ว และ จรรยา คือวินัยที่พระองค์ทรงสั่งและประพฤติให้ดูเป็นแบบอย่างแล้ว

๒) แนวความคิดแบบธรรมราชา การอธิบายซึ่งอาศัยความถูกต้อง ความดี หรือเหตุผล เป็นที่ตั้งนั้นยังไม่พอที่จะให้เป็นหลักสำคัญทางการเมืองได้และจะให้เป็นการระบอบการปกครองยิ่งไม่ได้ เพราะธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่อาจใช้ธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญทางการเมืองได้ ถ้าเราสามารถอธิบายธรรมะซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการปกครองทั้งหลายให้เป็นสำคัญ ธรรมะในแง่นี้ก็ จะเป็นหลักในการอธิบายมโนทัศน์สำคัญทางการเมืองทุก ๆ เรื่องได้ เช่นนี้จึงอาจพอเรียกได้ว่าเป็น ธรรมาธิปไตย เช่น เมื่อพูดถึงผู้ปกครองที่มีความชอบธรรมหรือมีสิทธิในการปกครอง เขาอาจพิจารณา โดยอาศัยธรรมเป็นหลัก ดังนี้

^๔พล พัฒใหม่, ธรรมาภิบาลเชิงพุทธศาสตร์, (พะเยา: กอบคําการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

(๑) ผู้ปกครองจะต้องรู้ธรรม คือเข้าใจเหตุการณ์และปัญหาทางด้านการเมือง, สภาพทางสังคม และทางด้านเศรษฐกิจ

(๒) ผู้ปกครองจะต้องเป็นธรรม คือเมื่อรู้เข้าใจแล้วจะต้องใช้วิธีดำเนินการหรือแก้ปัญหาอย่างเป็นธรรม อย่างถูกต้องตามที่ควร และจะต้องใช้วิธีการที่ตรงด้วย

(๓) ผู้ปกครองจะต้องมีธรรม คือต้องยึดมั่นในความดีงามทั้งทางกาย วาจา ใจ

(๔) ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ชอบธรรม คือเป็นผู้ปกครองตามกติกาสังคมหรือระบอบการปกครองอันเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นโดยสุจริต

(๕) ผู้ปกครองจะต้องสร้างธรรม คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในกิจการต่าง ๆ ของรัฐหรือสังคม ต้องทำให้ประชาชนเป็นคนมีธรรมประจำใจและตัดสินสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เหตุผลและความดีงามเป็นหลักการ

๓) แนวความคิดแบบอุดมรัฐ (republics) การมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประโยชน์สุขของสังคมมีความหมายเนื่องอยู่ด้วยกันกับการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพราะสังคมหมายถึงส่วนรวมและสังคมได้มีขึ้นก็เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำในการปฏิบัติเช่นนี้

ดังพุทธพจน์ว่า ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา เป็นผู้อาศัยธรรม เป็นผู้สักระธรรม เป็นผู้เคารพ นอบน้อมธรรม เป็นผู้มีธรรมเป็นธงชัย เป็นผู้มีธรรมเป็นตราชู และเป็นธรรมาธิปไตย

แนวคิดดังกล่าวนี้ ส. ศิวรักษ์ ก็ได้สนับสนุนเช่นกันว่า เพลโต ได้ให้ความหมายสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องอุดมรัฐ ซึ่งรัฐในอุดมคติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีผู้ปกครองที่เป็นนักอุดมคติและผู้ปกครองจะดำรงอุดมคติไว้ได้ก็ต่อเมื่อประพฤติปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญที่ตั้งตามอุดมธรรม

๔) แนวคิดแบบธรรมะผสมการบริหาร เป็นคำนิยามขึ้นตามลักษณะของพระราชผู้ประกอบด้วยธรรม แม้ในยุคพุทธกาลจะมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญๆ ถึง ๒ แบบแต่พระพุทธองค์ทรงเน้นตัวผู้นำที่ประกอบด้วยธรรมเป็นหลักมากกว่าตัวของระบบ

ดังนั้นไม่ว่าระบบการปกครองแบบไหน หากผู้นำหรือประมุขของรัฐประกอบด้วยการยึดหลักการเหล่านี้ คือ

๑) การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างคามยิ่งใหญ่ของตนเอง แต่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

๒) ความมั่นคงของระบอบการปกครอง หรือของรัฐบาลและผู้ปกครอง มิใช่เป็นจุดหมายในตัวมันเอง หรือจุดประสงค์สุดท้ายของระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือเพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพบูรณาการ และความสงบสุขของประชาชน

๓) ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียม การปราศจากชั้นวรรณะจากชาติกำเนิด ความเสมอภาคในทางเพศหมายความว่าไม่ถือว่าเพศหญิงมีสถานภาพต่ำกว่าเพศชาย เน้นเสรีภาพด้วยการห้ามการมีทาส รวมถึงการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏในกาลามสูตร

๔) ยึดธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง คือผู้ปกครองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักแห่งความจริง ความถูกต้อง ความดีงามตามเหตุและผลโดยยึดหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะการปกครองผู้คนหรือการบริหารคน หากไม่มีแล้วบ้านเมืองก็จะไม่มีความสงบสุขประชาชนก็จะเดือดร้อน จนให้เกิดความสับสนวุ่นวายได้

“ในสมัยใดผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม ให้ความเป็นธรรม ใช้หลักธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมืองในสมัยนั้นประชาชนก็มีความสุข ความร่มเย็น แต่ถ้าตรงกันข้าม ผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ให้ความเป็นธรรม ไม่ใช่ธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมือง สมัยนั้นก็จะมีความทุกข์ระทมการถูกข่มเหงรังแกการปราศจากที่พึ่ง”

ซึ่งข้อความดังกล่าวนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมกับการบริหาร หรือการปกครองนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการเมืองไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองแบบไหนก็ตามซึ่งแท้ที่จริงแล้วอยู่ที่ตัวผู้ปกครอง หรือผู้นำเองทั้งสิ้น

๕) แนวคิดแบบปรัชญาการเมือง ปรัชญาแบบนี้ถือธรรม (Righteousness) เป็นใหญ่ ยกความจำเป็นและความสำคัญสุดยอดให้แก่ธรรม ที่จะนำมาใช้ให้เป็นแนวทางสร้างความสมหวังให้แก่ชีวิตและในการดำเนินกิจการทุกอย่าง ทุกระดับของรัฐ การใดๆ ก็ตามหากไม่อิงอาศัยหลักธรรม การนั้น ๆ แม้ดำเนินไปได้ ก็ถือว่าขัดต่อเจตนารมณ์ของปรัชญานี้ ซึ่งเชื่อว่าหากมนุษย์ไม่อิงอาศัยหลักธรรมแล้ว มนุษย์จักไม่ประสบความสำเร็จและความสุขสมหวังอย่างแท้จริง ธรรมคือความถูกต้อง เพราะมาตรฐานการวัด ดังนี้

๑) ทุกคนยอมรับและต้องการ

๒) ธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก

๓) ธรรมให้คุณประโยชน์แก่ทุกคนที่ปฏิบัติ

๔) ธรรมเป็นความจริงที่ขาดไม่ได้ในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ถ้าทั้งธรรมจะเกิดปัญหาขึ้นมาทันที

๕) อำนาจธรรมไม่เข้าใครออกใคร เป็นอำนาจที่แน่นอนกว่าอำนาจอื่น ๆ

๖) ธรรมเป็นคุณค่าที่ได้รับการเรียกร้องหาเสมอ ในหมู่มนุษย์ เช่น ยุติธรรม สัมมาศีลธรรม สันติธรรม ปัญญาธรรม และมนุษยธรรมอื่นๆ

ดังนั้น หลักประชาธิปไตย เมื่อเทียบกับหลักธรรมาธิปไตยแล้วจะสามารถสังเคราะห์และเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ดังต่อไปนี้

ประเด็น	ประชาธิปไตย	ธรรมาธิปไตย
แนวคิด	ประธานาธิบดีสหรัฐ ลินคอล์น ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน	อรรถะ ประโยชน์ ๓ - อรรถะ ประโยชน์ตน - ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น - อุกุญธะ ประโยชน์ทั้งสอง
ยึดหลัก	สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค	- ธรรมวิธี หรือ ราชาผู้ทรงธรรม - ธรรมนิติ หรือ การปกครองด้วยธรรม

ประเด็น	ประชาธิปไตย	ธรรมาธิปไตย
		- ธรรมมติ หรือ มติของมหาชนที่ประกอบ ด้วยคุณธรรม
กระบวนการ	เลือกตั้ง	ไม่จำเป็น
หลักการบริหาร	ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายนิติบัญญัติ	ให้ครบองค์สงฆ์ (กลุ่ม/หมู่)
ระบบการปกครอง	ประชาธิปไตย เสรีนิยม ทุนนิยม	ทุกระบอบ

กล่าวโดยสรุปว่า แนวคิด หลักการ วิธีการ กระบวนการบริหาร และระบบการปกครอง ทางด้านประชาธิปไตยที่ยึดถือเอาเสียงส่วนใหญ่ของประชาชนเป็นหลักการสำคัญในการปกครอง นั้น ก็หมายความว่ายึดหลักการความเป็นใหญ่ของประชาชนเป็นสำคัญ ส่วนธรรมาธิปไตยจะเน้นตัว ธรรมะคือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักการปกครองเป็นหลัก ถ้ามีหลักธรรม คำสั่งสอนนำทางแล้วหลักการ วิธีการหรือแนวคิดต่างๆก็ตามมา กระบวนการ หลักการ วิธีการบริหาร ตามระบอบประชาธิปไตยที่กล่าวมาข้างต้น ก็ไม่สำคัญเท่ากับหลักการปกครองแบบธรรมาธิปไตยที่ ยึดถือความถูกต้องเป็นธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารประเทศ เพราะวาระบอบการปกครองทั่วโลก จะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าขาดหลักธรรมแล้ว การปกครองในระบอบนั้นๆ จะไม่ประสบผลสำเร็จ และจะได้รับการต่อต้าน และไม่ยอมรับ

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายรูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาล
๒. จงอธิบายพระพุทธเจ้ากับฐานะการปกครอง
๓. จงบอกวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยพุทธกาลมาดู
๔. จงบอกและอธิบายความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตย
๕. จงวิเคราะห์การปกครองแบบประชาธิปไตย ที่พระพุทธทรงกระทำ
๖. จงเปรียบเทียบแนวคิดหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตยได้

เอกสารอ้างอิง

- ไชย ณ พล. การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๓๗.
- ณรงค์ กนตสีโล. พระมหา. จุดเด่นของพระพุทธศาสนา. เชียงใหม่: ทรีโอแอดเวอร์ไทซิ่งแอนด์มีเดีย, ๒๕๔๘.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ทรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาส์น, ๒๕๔๐.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. (พะเยา: กอบคำการพิมพ์, ๒๕๕๐)หน้า ๒๘-๓๐.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๑๓๗-๑๓๘.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมจิตโต). พุทธวิธีการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พล พัฒนาใหม่, ธรรมาภิบาลเชิงพุทธศาสตร์, (พะเยา: กอบคำการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.
- ฤทธิชัย แกมภาค,ดร. รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙.
- ฤทธิชัย แกมภาค. รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา. ใน
<http://www.learners.in.th/file/ganesh/aa.doc>